

TOMISLAV BOGDANOVIĆ, *KRIŽEVCI U PRVOME SVJETSKOM RATU*

Zagreb – Križevci: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Koprivničko-križevačke županije u Križevcima, 2018. 453 stranice, 51 slika. ISBN 978-953-347-248-5

Zagreb – Križevci: Croatian Academy of Sciences and Arts, The Institute for Scientific Research and Artistic Work of the Koprivnica-Križevci County in Križevci, 2018, 453 pages, 51 images. ISBN 978-953-347-248-5

Monografiju naslova *Križevci u Prvome svjetskom ratu* objavio je Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Koprivničko-križevačke županije u Križevcima. Ova monografija nastala je na temelju doktorskog rada *Društveno gospodarske prilike Križevaca za vrijeme Prvog svjetskog rata* koji je obranjen na Sveučilištu u Zadru 28. rujna 2017.

U *Uvodu* (str. 1-6) autor je dao kratak pregled posljedica Prvog svjetskog rata te pregled zbivanja povodom obilježavanja stogodišnjice rata.

U sljedećem poglavlju, *Položaj i kratak pregled povijesti Križevaca do početka Prvog svjetskog rata* (str. 7-34), autor je naznačio položaj i geografske značajke Križevaca. Potom je u istom poglavlju dao kratak pregled povijesti Križevaca do početka Prvoga svjetskog rata. Ovo poglavlje namijenjeno je više ljubiteljima povijesti nego istraživačima jer je napisano na temelju dosadašnje literature i stoga smatram da je moglo biti i kraće.

U poglavlju naziva *Društvene prilike Križevaca u vrijeme Prvoga svjetskog rata* (str. 35-108) autor je prikazao: demografsko kretanje stanovništva Križevaca po popisima 1857.-1921. godine, demografsku strukturu (procjene i broj stanovnika) Križevaca do 1857. godine, demografsku strukturu Križevaca prema popisima 1857.-1910. godine te

The monograph entitled *Križevci u Prvome svjetskom ratu* [Križevci in the First World War] was published by The Institute for Scientific Research and Artistic Work of the Koprivnica-Križevci County in Križevci. This monograph was based on the dissertation *Društveno gospodarske prilike Križevaca za vrijeme Prvog svjetskog rata* [Social and economic circumstances in Križevci in the First World War] that was defended at the University of Zadar on September 28, 2017.

In the chapter *Uvod* [Introduction] (pp. 1-6) the author presents a short overview of the consequences of the First World War and an overview of events commemorating the centenary of the First World War.

In the following chapter *Položaj i kratak pregled povijesti Križevaca do početka Prvog svjetskog rata* [Location and short overview of the history of Križevci until the beginning of the First World War] (pp. 7-34), the author denoted location and geographical characteristics of Križevci. In the same chapter he offered a short overview of the history of Križevci until the beginning of the First World War. This chapter will appeal more to the history enthusiasts than to researchers as it was written on the basis of previous publications so I believe it could have been shorter.

In the chapter *Društvene prilike Križevaca u vrijeme Prvoga svjetskog rata* [Social circumstances in

broj rođenih i umrlih prema matičnim knjigama za razdoblje 1910.-1920. godine. Autor je nakon analize podataka iznio sljedeće zaključke: Grad je nakon popisa stanovništva 1910. godine imao 4897, a nakon popisa 1921. godine 4698 stanovnika. Ne može se sa sigurnošću utvrditi koliko je Križevčana stradalo u Svjetskom ratu. Uz te gubitke, migraciju i španjolsku gripu, koja je pogodila Križevce 1918. i 1919. godine, grad je u međupopisnom razdoblju 1910.-1921. godine zabilježio depopulaciju za 199 stanovnika. Pribrojimo li toj depopulaciji i izostanak prosječnog povećanja stanovnika Križevaca od prosječno 414 stanovnika u popisnim razdobljima 1857.-1910. godine, dobivamo brojku od 613 stanovnika manje nego što se očekivalo za razdoblje 1910.-1921. godine.

U ovom poglavlju detaljno se iznosi i administrativni položaj Križevaca u vrijeme Prvoga svjetskoga rata. Križevci su se nalazili u ugarskom dijelu Austro-ugarske monarhije u sklopu Bjelovarsko-križevačke županije i imali su status grada. Gradom je upravljalo Gradsko poglavarstvo na čelu s gradonačelnikom Stjepanom pl. Pomperom. Gradsko poglavarstvo pokušavalo je brojnim bolničkim i uboškim potporama, povećanjem ratnih doplata i organiziranjem gradske aprovizacije ublažiti socijalne probleme koje je uzrokovao rat. Autor zaključuje da su najveći problemi kod upravljanja gradom bili preopterećen gradski proračun i nesamostalnost kod donošenja važnijih političkih odluka. Sve važnije odluke Gradskog poglavarstva morala je potvrditi Županijska skupština kojoj je na čelu bio veliki župan. Župan je bio podložan banu i Zemaljskoj vladi. Zbog takvog ustroja kod odlučivanja, naročito u zadnje dvije godine rata, u gradu su izbijale česte političke krize koje su dovele do ostavke gradonačelnika krajem 1917. godine. Novi gradonačelnik izabran je tek nakon rata, a gradom je do izbora upravljao gradski kapetan kojeg je postavio veliki župan. Važnost je ovog poglavlja monografije u detaljnoj analizi stanovništva Križevaca. Također je važan budućim istraživačima jer su za rekonstruiranje političkih događaja po prvi put korišteni Sjednički zapisnici Gradskog poglavarstva.

U poglavlju *Svakodnevni život u Križevcima za vrijeme Prvoga svjetskog rata* (str. 109-174) autor je konstatirao da je grad prije rata imao bogat kulturni i društveni život koji je uvelike poremećen izbijanjem rata i proglašenjem izvanrednog stanja.

Križevci in the First World War] (pp. 35-108) the author presented: demographic trends of the population of Križevci on the basis of censuses from 1857 to 1921, demographic structure (estimates and figures) of Križevci until 1857, demographic structure of Križevci on the basis of censuses from 1857 to 1921 and the number of births and deaths according to the Register of deaths, births and marriages for the period from 1910 to 1920. After analyzing the data the author presented following conclusions: the town had 4897 residents after the census in 1910, and 4698 after the census in 1921. The exact number of residents of Križevci who had been killed in the First World War cannot be determined with certainty. Owing to these losses, migrations and Spanish flu that hit Križevci in 1918 and 1919, the town population declined for 199 residents in the period 1910-1921. If we add lack of average increase of the population of Križevci of 414 residents on the average in the census periods 1857-1910 we get the figure of 613 residents less than expected for the period 1910-1921.

This chapter also deals with the administrative position of Križevci in the First World War. Križevci belonged to the Hungarian part of the Austro-Hungarian Monarchy within the district of Bjelovar-Križevci and had town status. Town council governed the town, headed by mayor Stjepan Pomper. The city administration used supports to hospitals and almshouses, increases of war allowances and organized provision of basic life necessities in an attempt of alleviating social problems caused by war. The author concluded that the biggest problems in governing the town were meager town budget and lack of independence in decision making. All more important decisions of the town council had to be acknowledged by the District Council headed by the district prefect. The district prefect was subordinate to *ban* (viceroy) and the Provincial Government which led to frequent political crises, especially in the last two years of war finally resulting in mayor's resignation at the end of 1917. New mayor was elected only after the war, and meanwhile the town was governed by a town captain appointed by the district prefect. Importance of this chapter of the monograph is in an extensive analysis of the population of Križevci. It is also important for future researchers because minutes from the sessions of the town council were used for the first time in reconstruction of political events.

Križevčani su se u vrijeme Prvoga svjetskog rata bez obzira na materijalni, nacionalni ili vjerski status, masovno uključili u mnoge humanitarne i sakupljačke akcije kojima je cilj bio olakšati posljedice rata najugroženijim skupinama stanovništva (obiteljima poginulih i stradalih ratnika, djeci, siročadi, vojnicima itd.). U ovom se poglavlju posebno ističe uloga križevačkoga Crvenog križa koji je predvodio i organizirao većinu tih akcija. Najveće akcije bile su organiziranje bolnice Crvenog križa u Križevcima u kojoj su se liječili ranjeni vojnici i akcija zbrinjavanja glada ugrožene djece iz Istre i Primorja. Tomislav Bogdanović je prvi znanstvenik koji je istražio svakodnevni život Križevaca, doduše samo u periodu Prvog svjetskog rata. Prikaz humanitarnih akcija koje su provedene u Križevcima upućuje nas na njihovo šire značenje na području Istre i Primorja, a samim time i širega mediteranskog prostora. Time se dokazuje kako jedna zajednica utječe na život širega geografskog prostora.

U nastavku rada u poglavljima *Pučko školstvo u Križevcima i Kraljevsko više gospodarsko učilište i Ratarnica u vrijeme Prvog svjetskog rata* (str. 175-254), autor istražuje koji su se problemi javljali kod rada Opće pučke škole križevačke i Kr. visokog gospodarskog učilišta u Križevcima. Brojni problemi prosvjetnih institucija su: slabije financiranje, neredovita polaznost učenika/slušatelja, ustupanje dijela prostora vojsci i bolnici Crvenog križa, mobilizacija profesorskog i nastavničkog zbora, ali i dijela slušatelja Kr. visokog gospodarskog učilišta. Glavna i možda najveća posljedica Prvoga svjetskog rata jest to što gospodarski i politički oslabljeni Križevci nisu uspjeli zadržati Kr. gospodarsko učilište, već je ono preseljeno 1919. godine u Zagreb i pripojeno Agronomskom fakultetu. Ovo istraživanje povijesti školstva u Križevcima pokazuje nam koje je sve posljedice rat imao za školstvo, a osobito ono visoko. To se nije odrazilo samo na Križevce nego i na cijelu Hrvatsku, a i šire jer su na Visokome gospodarskom učilištu bili i studenti iz Češke, Slovačke, Mađarske te Bugarske.

U poglavlju naslova *Gospodarske prilike za vrijeme Prvog svjetskog rata* (str. 255-356) donosi se detaljna analiza gospodarstva tadašnjih Križevaca. Autor donosi detaljan prikaz kretanja cijena za poljoprivredne te stočarske proizvode, ali i cijene i namete vezane za gradski sajam ili proizvode i usluge poduzeća pod gradskom upravom. Osim gradskih

In the chapter *Svakodnevni život u Križevcima za vrijeme Prvoga svjetskog rata* [Everyday life in Križevci during the First World War] (pp. 109-174) the author stated that the town had a rich cultural and social life that was disturbed severely by the outbreak of war and declaration of a state of emergency. Regardless of their earnings, nationality or religious affiliation the residents of Križevci during the First World War participated in charity or fundraising in order to ease the war consequences for the most vulnerable populations (families of fallen soldiers, children, orphans, soldiers, etc.). In this chapter he pays special attention to the role of the Red Cross from Križevci that organized and managed most of these actions the biggest one being organization of the Red Cross hospital in Križevci where wounded soldiers were treated, and providing for hunger-threatened children in the area of Istria and Primorje, and therein wider Mediterranean region. Tomislav Bogdanović is the first scholar who investigated everyday life in Križevci, admittedly only in the First World War. Description of charitable actions in Križevci suggests their wider significance in the region of Istria and Primorje, and wider Mediterranean region confirming influence of a certain community on wider geographical region.

In the continuation in the chapters *Pučko školstvo u Križevcima i Kraljevsko više gospodarsko učilište* [Public education in Križevci and Royal Agriculture and Forestry College] and *Ratarnica u vrijeme Prvog svjetskog rata* [Ratarnica (agricultural practicum) in the First World War] (pp. 175-254) the author explores problems in the work of the General Public School in Križevci and the mentioned college. Numerous problems of educational institutions include poor funding, irregular attendance of pupils/students, ceding space to the army and the Red Cross hospital, mobilization of teachers and professors, and some students. The main and perhaps biggest consequence of the First World War was that Križevci, weakened in economic and political terms, did not manage to retain the Royal Agriculture and Forestry College. It was moved to Zagreb in 1919 and affiliated with the Faculty of Agronomy. This research of the school system history in Križevci shows the consequences of war on school system, in particular on higher education. This did not reflect only on Križevci but on entire Croatia, and elsewhere as this college was attended by the students from the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Bulgaria.

navodi se i analizira rad ostalih obrtničkih, trgovačkih, proizvodnih i financijskih poduzeća koja su djelovala u Križevcima za vrijeme rata. U poglavlju zaključuje da su ta poduzeća ostvarila i pohranila dio kapitala u križevačke štedionice, ali je zbog rata i nesigurnosti izostalo ulaganje kapitala u veće proizvodne pogone te se grad nije uspio značajnije industrijalizirati. Ovo istraživanje gospodarske povijesti Križevaca u vrijeme Prvoga svjetskog rata svakako će mnogo značiti budućim istraživačima križevačke povijesti u eventualno cjelovitoj monografiji gospodarske povijesti Križevaca.

U posljednjem poglavlju (str. 357-377) autor je istražio u koje su postrojbe austrougarske vojske Križevčani regrutirani i na kojim su bojištima ratovali. Također, donosi se i pregled Križevčana koji su, prema dostupnim izvorima, stradali u ratu. Na kraju poglavlja analizira se stanje na završetku rata i djelovanje Zelenog kadra u okolici grada. Valja istaknuti da ovo istraživanje doprinosi općem istraživanju žrtava Prvoga svjetskog rata u Hrvatskoj. Također ističem značenje istraživanja Zelenog kadra koje doprinosi još boljem poznavanju djelatnosti Zelenog kadra u Hrvatskoj.

Autor na temelju dobivenih rezultata istraživanja zaključuje da je Prvi svjetski rat, kao globalna pojava, uvelike utjecao na društvene i gospodarske prilike Križevaca kao male lokalne zajednice u kojoj nije bilo neposrednih ratnih zbivanja.

Monografija Tomislava Bogdanovića velik je doprinos hrvatskoj historiografiji koja se bavi istraživanjem Prvoga svjetskog rata u Križevcima, no ona ima i svoj značaj u proučavanju prostora austrougarske države. Svi rezultati provedenih istraživanja mogu se iskoristiti u istraživanju širega geografskog prostora, jer samo saznanjima o mikroprostoru možemo istražiti i makroprostor.

The chapter entitled *Gospodarske prilike za vrijeme Prvog svjetskog rata* [Economic circumstances in the First World War] (pp. 255-356) offers a detailed analysis of economy of Križevci. The author gives a detailed presentation of price trends for agricultural products, and also prices and taxes related to the town fair or products and services of the town governed companies. In addition to the town companies, work of other craft, trade, industrial and financial companies active in Križevci during the war is mentioned and analyzed in the book. The author concludes that these companies made money and deposited some of their earnings in the saving banks in Križevci, but due to war and related insecurities there were no investments in bigger production facilities and the town was not industrialized to a significant degree. This research of the economic history of Križevci in the First World War will definitely be useful to future researchers of the history of Križevci in a possibly complete monograph of the economic history of Križevci.

In the last chapter (pp. 357-377) the author researched the troops of the Austro-Hungarian army that the residents of Križevci served in and the battlefields they fought on. There is also a list of the war victims, according to available sources. Situation at the end of the war is analyzed at the end of the chapter as well as the activity of the Green cadres in the town surroundings. This research contributes to better understanding of the victims of the First World War in Croatia in general. Research of the Green cadres is also very important in the context of this phenomenon in Croatia.

On the basis of the research results the author concluded that the First World War as a global phenomenon largely affected social and economic circumstances in Križevci as a small local community that did not witness the war firsthand.

The monograph by Tomislav Bogdanović is a significant contribution to the Croatian historiography dealing with the research of the First World War in Križevci but it is also important within the study of the area of the Austro-Hungarian state. All research results can be used in the research of the wider geographical area because only from the knowledge about microregions we can start exploring macroregions.